

ALBUM PRZYJAŹNI EVY GOLDBERG

LAUREN LEIDERMAN

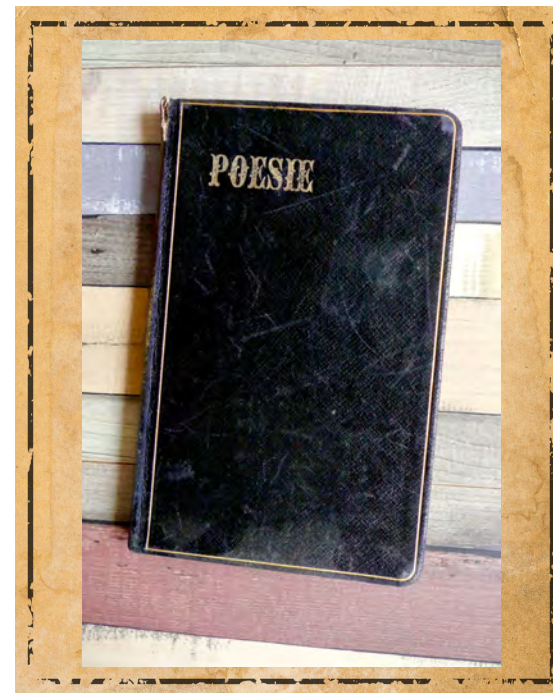
CZYM JEST ALBUM PRZYJAŹNI?

W oryginale książeczka zatytułowana jest Poesie, od niemieckiego „Poesiealbum” (dosł. „album poezji” lub „album z poezją”). Albumy takie nazywano sztambuchami (niem. Stammbuch), albumami przyjaźni (z łac. album amicorum), nadawano im także tytuły takie jak „pomnik przyjaźni” (niem. Denkmal der Freundschaft) i „pamiątka przyjaźni” (fr. Souvenir d’amitié). W języku polskim funkcjonuje także nazwa imionnik.

Album taki był przeważnie niewielkich rozmiarów (w tym wypadku ok. 16x16 cm) książeczką z pustymi stronami, w której rodzina, przyjaciele i znajomi jej właściciela wpisywali na pamiątkę wiersze, cytaty, złote myśli (stąd współczesna popularna nazwa takiego pamiętnika w Polsce to po prostu „złote myśli”). Dzieci i dorośli ozdabiali swoje wpisy rysunkami, wycinankami, dekoracjami z włosów, grafikami, a później również i osobistymi zdjęciami.

Sztambuch przypominał jego właścicielowi o ludziach, z którymi zetknął się na swojej drodze życia. Był zatem fizyczną reprezentacją wspomnień oraz świadectwem bliskich relacji właściciela z osobami które się do niego wpisały.

Pamiętnik który przeczytacie należał do żydowskiej dziewczynki o imieniu Eva Goldberg (1929–1997) pochodzącej z niemieckiego Görlitz.

W czasie w którym Eva dorastała, "Poesie" były bardzo powszechną rzeczą wśród niemieckich dziewczynek i chłopców. Eva otrzymała swój album w prezencie od rodziców Helene i Maxa Goldbergów. Pierwszy wpis pochodzi od ojca Evy i jest datowany na kwiecień 1938 roku. Rok 1938 był szczególnie trudny i traumatyczny dla Żydów żyjących w III Rzeszy Niemieckiej. Często zastanawiałam się, czy rodzice Evy podarowali jej tę książeczkę jako środek na poradzenie sobie z otaczającym ją światem, który zdawał się wymykać spod kontroli.

To, co czyni ten sztambuch w szczególności znanym, to fakt, że jedną z osób które opatrzyły go swoim wpisem była przyjaciółka Evy Goldberg z dzieciństwa, Anne Frank. Zanim jednak zaczniecie szukać jej wpisu, pozwólcie, że opowiem Wam nieco więcej o rodzinie Goldbergów.

BIOGRAFIA RODZINY GOLDBERGÓW

HELENE, MAX I EVA GOLDBERG
GÖRLITZ, 1929

Max i Helene Goldberg byli członkami gminy żydowskiej w Görlitz. Max pracował w Görlitz w należącym do Żydów "Domu handlowym Totschek" (był tam kierownikiem zaopatrzenia Waltera Totschek). Helene była krawcową i zajmowała się domem. W 1929 r. urodziło im się pierwsze dziecko, córka Eva.

Eva wspominała dzieciństwo jako szczęśliwe. Chodziła do szkoły, uwielbiała bawić się lalkami wraz ze swoją niemiecką przyjaciółką Elfi i chętnie chodziła do synagogi na zajęcia dla dzieci. Goldbergowie doświadczyli pierwszego bólu serca, kiedy niespełna roczny brat Evy, Rudolf, zmarł w 1931 roku. Rudolf został pochowany na Cmentarzu Żydowskim na Biesnitzer Strasse w Görlitz - jego grób został zapomniany przez wiele lat.

RUDOLF I EVA GOLDBERG
GÖRLITZ, 1931

Wiosną 2020 roku, podczas gdy wraz z Danielem Breutmannem porządkowaliśmy Cmentarz Żydowski, odnaleźliśmy grób Rudolfa Goldberga. Był on zarośnięty i pokryty bujną roślinnością. Przed uporządkowaniem tego terenu nikt nawet nie wiedział, że znajdują się tam maleńkie groby dzieci... a Rudolf był jednym z nich. Nawet siostrzenica Evy (poprzez małżeństwo) była zaskoczona, gdy dowiedziała się, że jej ciotka miała młodszego brata. Po potwierdzeniu jego tożsamości poprzez akt zgonu w Archiwum Miejskim w Görlitz, uzyskano ostateczny dowód na to, że był to brat Evy.

Helene Goldberg (z domu Wechsler) miała trzy siostry: Hennie, Anni i Gerda. Dwie z tych sióstr, Hennie i Anni, mieszkały w Amsterdamie. Max, Helene i Eva często odwiedzali je tam w czasie wakacji. To właśnie podczas jednych z takich rodzinnych wakacji w Amsterdamie, Eva poznała Anne Frank i zaprzyjaźniła się z nią. Eva spędzała wielokrotnie wakacje bawiąc się z Anne Frank i Susanne Lederman (przykładem jest słynna letnia fotografia tych trzech dziewczynek).

KLASA SZKOLNA ECVY GOLDBERG

(DOLNY RZĄD: 6. OD PRAWYJ, EVA GOLDBERG; ŚRODKOWY RZĄD: 4. OD PRAWYJ EVELINE LÖWENBERG)
GÖRLITZ, 1935

Gdy naziści doszli do władzy, rodzice Ecy (zaniepokojeni o swoje losy) zaczęli uczyć się angielskiego, wiedząc, że może im to pomóc w przyszłości. W 1935 r. Eva po raz pierwszy zetknęła się z antysemityzmem. Eva i jej przyjaciółka Eveline Löwenberg (która również była Żydówką) spacerowały w Parku Miejskim w Görlitz ze swoimi wózkami dla lalek. W parku Eveline i Eva natknęły się na grupę niemieckich dziewcząt, które obrzuciły Eveline i Ewę wyzwiskami, nazywając je "brudnymi Żydami" i goniły je, rzucając w nie kijami. Eveline i Eva miały zaledwie 6 lat. Eveline wspomina, że w tamtym czasie nie rozumiała, co inne dziewczynki miały na myśli, krzycząc "brudne Żydy"; nie wiedząc, co to znaczy i nie chcąc być dręczoną, Eveline przyłączyła się do dziewczynek, które rzuciły się na Ewę Goldberg. Eva uciekła do domu, do swojej matki i ojca. Kiedy Eveline wróciła do domu, jej rodzice już na nią czekali - Helene Goldberg zadzwoniła do nich i opowiedziała im całą straszną historię tego, co wydarzyło się w parku. Rodzice Eveline przeprowadzili z nią bardzo poważną rozmowę na temat tego, co się stało i jaką rolę odegrała w tym wszystkim. Eveline Löwenberg do dziś wspomina, że był to przełomowy moment w jej życiu, w którym po raz pierwszy naprawdę zrozumiała pojęcie antysemityzmu, a także własną tożsamość jako Żydówki.

9 listopada 1938 r. Max został aresztowany podczas straszliwej serii wydarzeń znanych jako Noc Kryształowa. Max był przetrzymywany w więzieniu przez osiem tygodni. Helene opowiadała, że mieszkanie Goldbergów nie zostało splądrowane tylko dlatego, że niemieccy przyjaciele interweniowali i powstrzymali oprawców przed wejściem do mieszkania. W więzieniu Max ciężko zachorował na zapalenie płuc. Wiedząc, że musi działać szybko, Helene przystąpiła do akcji i zorganizowała ucieczkę swojej rodziny. Kiedy Goldbergowie próbowali przekroczyć niemiecką granicę, naziści zabrali im całą biżuterię i wartościowe przedmioty. Rodzinie udało się jednak uciec z Niemiec. Goldbergowie zatrzymali się najpierw w Berlinie, gdzie zapewnili sobie transport do Amsterdamu. W Amsterdamie rodzina zatrzymała się u sióstr Helene, Anni i Hennie Wechsler. To właśnie w Amsterdamie, w oczekiwaniu na podróż do Anglii, bliskie przyjaciółki Evy z dzieciństwa, Anne Frank, Susanne Ledermann i Hanneli Goslar, podpisały jej sztambuch. Było to 29 stycznia 1939 roku i było to również ostatnie wspólne spotkanie w ich życiu.

EVA NA PRZYJĘCIU URODZINOWYM

(OD LEWEJ DO PRAWY): RENATE MUHR, EVELINE LÖWENBERG, EVA KAFKA, EVA GOLDBERG)
GÖRLITZ, 1935

Rodzina Goldbergów dotarła do Anglii w lutym 1939 roku. W Londynie Goldbergowie zamieszkali u siostry Maxa, Marie Goldenfeld, czekając na otrzymanie wizy i transport do Ameryki. Dwa dni przed wypowiedzeniem wojny Niemcom we wrześniu 1939 roku, brytyjski rząd wprowadził w życie opracowany niedawno plan ewakuacji, mający na celu przemieszczenie większości uczniów, nauczycieli i opiekunów mieszkających w Londynie do bezpiecznych miast i dzielnic wiejskich.

W tym czasie Eva została zabrana od swoich rodziców i ewakuowana z Londynu do Saltdean, w południowej Anglii. Moge sobie wyobrazić, że było to kolejnym traumatycznym przeżyciem dla Evy. W swoich wywiadach Eva mówi o tym, jak bardzo przerażająca była dla niej ta ewakuacja, ponieważ po raz pierwszy została rozdzielona z rodzicami.

Goldbergowie w końcu otrzymali wizę 17 października 1939 roku. W dniu 24 października 1939 r. opuścili Anglię na pokładzie statku "S. S. Washington" - był to jeden z ostatnich statków płynących przez Atlantyk do Ameryki. Rodzina Goldbergów mogła wyemigrować do Ameryki dzięki kuzynowi Maxa, który był lekarzem w Illinois. Oświadczenie kuzyna o poparciu dla rodziny umożliwiło im wjazd do USA. Eva przywołuje swoje wspomnienia z podróży przez ocean w wywiadach wideo. Mówi, że statek był bardzo przepełniony, a mężczyźni i kobiety byli rozdzieleni. Eva wspomina też uroczo, że ten rejs był pierwszym, w którym zobaczyła „film z prawdziwymi ludźmi” (tzn. nie animację).

Goldbergowie przybyli do Nowego Jorku 1 listopada 1939 roku o godzinie 23:23. W Nowym Jorku, rodzina mieszkała krótko z niektórymi z dalekich kuzynów Maxa. Ostatecznie, rodzina przeniosła się do Kalifornii (dosłownie przemierzając Stany Zjednoczone autobusem Greyhound) i osiedlając się w Sacramento. Goldbergowie zamieszkali w społeczności z innymi rodzinami żydowskimi - w tym z innymi ocalałymi z Holokaustu. Max, Helene i Eva byli bardzo aktywni w swojej synagodze, a zarówno Helene jak i Eva były aktywnymi członkiniami Hadassah. Max i Helene wiedli bardzo szczęśliwe życie w Kalifornii, a Max po wielu latach na nowo odkrył swoją miłość do fortepianu i muzyki - nie sądził, że jeszcze kiedykolwiek ją odnajdzie. Max zmarł w 1964 roku w wieku 74 lat. Helene zmarła w 1987 roku w wieku 85 lat.

Podczas wizyty u przyjaciół w Los Angeles Eva poznała Bernharda "Berniego" Judda - kolegę ocalałego z Holokaustu. Spotykali się przez kilka miesięcy, zanim się pobrali. Eva i Bernie uwielbiali podróżować i po raz pierwszy od ucieczki, w 1966 r. odwiedzili Europę. Ponowne odwiedzenie Görlitz było dla Evy zbyt trudne emocjonalnie. Eva i Bernie kochali i wspierali Izrael, dlatego też często lubili tam podróżować. Para była małżeństwem przez 42 lata, aż do 1997 roku, kiedy Eva zmarła na raka.

Eva i Bernie nie mieli dzieci, ale byli kochającymi ciotkami i wujkami dla wielu siostrzenic i siostrzeńców. To właśnie na prośbę ich rodziny podjęłam się transkrypcji i tłumaczenia tego albumu przyjacielni.

Po tym, jak wiosną 2020 roku lokalna gazeta Niederschlesischer Kurier poinformowała, że pomogłam odkryć "związek Anny Frank" z miastem Zgorzelec/Görlitz, otrzymałam prośbę o spotkanie ze starszą kobietą, która twierdziła, że zna Evę Goldberg. Tą starszą kobietą była Elfi Löffler. Elfi była przyjaciółką i sąsiadką Evy z dzieciństwa. Co więcej, to ona podpisała "Poesie" Evy. Elfi nigdy nie dowiedziała się, co stało się z Evą - wiedziała jedynie, że Goldbergowie uciekli z Niemiec po tym, jak byli prześladowani przez nazistów i ich zwolenników. Nie jestem w stanie opisać słowami, jak wielką moc miało pokazanie Elfi zdjęć dorosłej Evy i opowiadanie jej o wspaniałym życiu, jakie Eva stworzyła sobie w Ameryce. Spotkanie z Elfi Löffler było jednym z tych wydarzeń, które zainspirowały mnie do rozpoczęcia poszukiwań innych osób, które podpisały album Evy Goldberg.

ŚLUB Ewy GOLDBERG I BERNHARDA JUDDA
KALIFORNIA, 11 MARCA 1956

STRONA 3

Niemiecki:

Eva Goldberg

Polski:

Eva Goldberg

MAX GOLDBERG

SACRAMENTO, 1958

"Willenskraft
Nagen flafst."

Wöya flafst Commanffam fief bayleiten
Und der fofe und gäta Vaya beaiten.
Jff's aber unanfual fteruiffa Jast,
Der flafst foyfar und beait.

Meinam lieben Höflichen
und Jffem
Jasti.

Görlitz, 25. 4. 1938.

STRONA 4

Niemiecki:

„Willenskraft Wege schafft“

Möge stets Sonnenschein Dich
begleiten Und Dir frohe und gute Tage
bereiten. Ist's aber manchmal
stürmische Zeit, Sei stets tapfer und
bereit.

Meinem lieben Töchterchen
von Ihrem
Vati

Görlitz, 25. 04. 1938

Polski:

„Siła woli toruje nam drogi“

Niechaj słońce Ci zawsze towarzyszy
oraz dobre i radosne dni przyniesie.
I choć czasem nadejdzie burzliwy czas,
pozostań zawsze dzielna i
gotowa.

Dla kochanej
córeczki
Tata

Görlitz, 25. 04. 1938

Max Goldberg był ojcem Evy Goldberg Judd. Max urodził się w Lipsku w 1891 roku. Był pracownikiem należącego do Żydów Totschek Kaufhaus w Görlitz. W Noc Kryształową Max został pobity przez nazistowskich bandytów i przewieziony do więzienia. W więzieniu Max zachorował na zapalenie płuc i cudem przeżył. W grudniu 1938 r. Helene Goldberg udało się doprowadzić do jego uwolnienia, po czym Max, Helene i Evy uciekli z Görlitz. Ucieczka zaprowadziła ich z Berlina do Amsterdamu, Londynu, Nowego Jorku, a w końcu do Sacramento w Kalifornii. Max miał zamiłowanie do muzyki i był znakomitym pianistą.

HELENE, EVA I MAX GOLDBERG

SACRAMENTO, 1942

Thrift darin befaßt mich
daß alles so kommt, wie wir es
ganz wissen,
Tandem daß wir es ganz wissen,
wie es kommt.

Meinem lieben Kind

zur Befreiung.

In herzlichster Liebe

deine Mütter.

Yorditz, d. 25. April 1938

STRONA 5

Niemiecki:

Nicht darin besteht unser Heil,
dass alles so kommt, wie wir es
gerne nehmen, sondern dass wir es
gerne nehmen
wie es kommt.

Meinem lieben Kind zur Beherzigung in
herzlicher Liebe

deine Mutti

Görlitz, d. 25 April 1938

Polski:

Nie na tym polega nasze zbawienie,
aby wszystko przychodziło nam tak, jak
byśmy tego chcieli,
ale na tym, abyśmy brali wszystko
w pełni takim, jakie jest.

Od serca na pamiątkę mojemu
kochanemu dziecku,

Twoja Mama

Görlitz, 25 kwietnia 1938

Helene Goldberg była matką Evy Goldberg Judd. Helene urodziła się w 1902 roku w Stettin/Szczecinie. Helene była najstarszą z czterech dziewczynek: Helene (ur. 1902 r.), Gerdy (ur. 1904 r.), Henni (ur. 1906 r.) i Anni (ur. 1908 r.). Gerda była żarliwą syjonistką i wyemigrowała do Izraela w 1931 roku. Henni i Anni mieszkały razem w Amsterdamie. Wszystkie cztery siostry były znakomitymi krawcowymi. Helene pracowała jako krawcowa w Görlitz. To właśnie ona uszyła strój, który Eva Goldberg ma na sobie na pierwszym zdjęciu zamieszczonym w tej transkrypcji. Helene była aktywna w społeczności żydowskiej w Görlitz. Po Nocy Kryształowej i aresztowaniu jej męża Maxa, Helene podjęła działania mające na celu zorganizowanie ucieczki rodziny Goldbergów. Kiedy Max został zwolniony z więzienia w grudniu 1938 r., rodzina opuściła Görlitz. Jednym z przystanków podczas ucieczki był Amsterdam - miejsce, do którego Goldbergowie wielokrotnie jeździli na wakacje. To właśnie tutaj Eva zaprzyjaźniła się z niemieckimi dziewczynkami, Anne Frank, Susanne Ledermann i Elisabeth „Hanneli“ Goslar.

W Ameryce Helene nadal pracowała jako krawcowa. Była bardzo aktywna w Hadassah (żydowskiej organizacji kobiecej).
Zmarła w 1987 roku.